

spisovným jazykom a vlastnou národnou literatúrou. Samotnej Němcovej je venovaná posledná časť state a rozoberajú sa tu jej príspevky k ľudovým piesňam, rozprávkam, aj k organizovaniu literárneho života Slovenska. Zhŕňa tu aj zistenia starších autorov, menovite Haluzického, a dotvára celkový obraz zistením ďalších súvislostí z bohatej účasti Němcovej na dianí, ktoré jej bolo neobyčajne blízke a sympatické. (Zaznačila napr. aj korektúru Jozefa Minárika k črte *Obrazy ze života Slováků* najmä z kraja podjavorinského, kde jej zrejme poskytol základný text „evanjelický kniaz zo západného Slovenska“. Němcová ho, nepochybne so svojimi doplnkami a úpravami, ako bola navyknutá aj v iných prípadoch, uverejnila bez podpisu autora.) Finále štúdie tvorí hutný opis zlomu v Němcovej záujme o Slovensko, ku ktorému došlo po suspendovaní jej manžela zo zamestnania v Darmotách, v zhoršení politickej situácie v uhorskej časti monarchie a nástupe jej vážnych zdravotných problémov, ktoré sa skončili smrťou.

Záver Sojkovej knihy tvoria dve štúdie venované životu a dielu Andreja Sládkoviča. Prvá s názvom *Andrej Sládkovič na Hrochoti* obsiahla, využijúc pomerne bohatú literatúru, Sládkovičove osudy a činnosť na konci štyridsiatych rokov 19. storočia do roku 1852, počas jeho literárne najúspešnejšieho obdobia s klasickými skladbami *Marínou* a *Detvanom*, aj známymi príležitostnými básňami, ktoré reagovali na dramatickú situáciu okolo r. 1848, a inými. Aj tu si našla autorka svoj uhol pohľadu, ktorý presahuje opakovanie známych skutočností zo Sládkovičovho súkromia a tvorby a rekonštruuje bohatšie ich priebeh.

V najdlhšej stati *Sládkovičův návrat k poezii* upozornila na to, že Sládkovičovu tvorbu od konca päťdesiatych rokov 19. storočia ovláda nielen „žalmická intonácia“ (C. Kraus), ale pretrvávajú aj mužný tón uplatnenia mravnej výšky národa ako jedinej reálnej sily v nepriaznivých politických podmienkach. Vyzýva k dôstojnému národnému zmiereniu, nie ako k produktu ticha po porážke, ale ako dôsledku ďalšieho zápasu o dosiahnutie významných cieľov, kde nebudú znieť zbrane, ale mravná sila. Identifikovala tiež

súvislosť medzi básňou *Deklamovanka* (neskôr *Rečňovanka*) a staršou Sládkovičovou sympatiou k deklamovánkam r. 1853 zomrelého F. J. Rubeša a v nej je – popri túžbe po spravodlivom osude národa – obsiahnutý protest proti politickému radikalizmu, pre Sládkoviča len málo prekvapujúci. Tento pohľad na epilóg Sládkovičovej tvorby a života je – napriek upozorneniam na hodnoty príležitostných básní a *Svätomartiniády* – veľmi stiesňujúci dobovou spoločenskou situáciou, ale aj pomermi v osobnej sfére. Zaznie tu aj priznanie Sládkoviča k únave z celoživotného zápasu o obhájenie slušnej existencie pre seba aj rodinu i presvedčenie, že „próza života pri básňach nedobre pristane“, keď odmieta pridať k zväzku svojich spisov vlastný životopis. Zato opakovane vyslovuje presvedčenie, že si národ musí stať za svojimi právami a rozhodne sa ich dožadovať.

To, čo pri zbežnom pohľade môže vyvolať dojem „iba“ retuší k portrétom slovenských a českých autorov národného obrodzenia a vzťahom oboch literatúr, sa priraduje nepochybne k hodnotným výsledkom doterajšieho výskumu, ktoré nebude možné obísť v ďalšej bádateľskej činnosti. Autorke sa podarilo práve cez sériu citlivo volených detailov z činnosti aj z kontaktov slovenských autorov s českým literárnym prostredím rekonštruovať výrečné aspekty jednej vývinovej epochy, ktorá je vďaka výsledkom jej prác plnšia.

Zdeněk Beran

Gajdoš, Věšvad Jozef: VTICHUKLÁŠTOROV A KNIŽNÍČ [Výber z diela]. Zostavil, úvodnú štúdiu a editorskú poznámku napísal Július Pašteka. Bratislava : LÚČ, 2004. 376 s.

Vydavateľské družstvo LÚČ sa pred časom podujalo na ambiciózne edičný projekt. Sotva treba zdôrazňovať, že projekt viac ako naliehavo potrebný. V odbornej spolupráci s Katedrou slovenských dejín FFUK v Bra-

tislave a Slovenského ústavu v Ríme začalo v piatich sériách vydávať edíciu *Libri Historiae Slovaciae*. Jej prostredníctvom vracia do mnohonásobne vygumovanej kultúrnej pamäti Slovenska mená a diela dlhé roky marginalizovaných a tabuizovaných osobností.

Ako šiesty zväzok série *Scriptores* vyšiel vlani výber z rozsiahlej vedeckej a bádateľskej činnosti bývalého rehoľného kňaza a pedagóga Vsevlada Jozefa Gajdoša (1907 – 1978). Spolu s niekoľkými ďalšími autormi – predovšetkým s Celestínom Lepáčkom – patril Gajdoš k „prvorepublikovej“ generácii slovenského katolíckeho duchovenstva, ktorej nové pomery umožnili získať profesionálnu prípravu na vedecký výskum slovenskej duchovnej a kultúrnej minulosti. Počas teologických štúdií na Karlovej univerzite v Prahe absolvoval na tamojšej filozofickej fakulte odbor knihovedy, na filozofickej fakulte bratislavskej univerzity vyštudoval dejepis a filozofiu (v roku 1939 získal doktorát). Štúdiá si dopĺňal zahraničnými študijnými pobytmi a cestami. Po dovŕšení štúdií pôsobil ako stredoškolský profesor. Už od študentských čias sa sústreďoval na výskum dejín františkánskych knižníc a ich rukopisných i knižných fondov, v ktorom pokračoval aj počas pedagogického pôsobenia. Patril medzi prvých slovenských odborníkov vo výskume inkunábulí.

V roku 1947 Gajdošovu sľubne sa rozvíjajúcu vedeckú prácu prerušili dobové politické udalosti, ktoré nešetne vtrhli aj do jeho osobného života (takmer deväťročné väzenie za údajnú protištátnu činnosť). Po prepustení z väzby (1956) ho ako dokumentaristu zamestnala Matica slovenská. Napriek svedomitému a jedinečnému výkonu pri náročnom prieskume a katalogizovaní historických knižníc bol i z tohto miesta prepustený. Tvrdými pracovnými podmienkami v nevyhovujúcom prostredí oponického kaštieľa a Bojnického zámku sa jeho väzením spôsobené zdravotné ťažkosti znásobili natoľko, že v roku 1959 bol nútený odísť do invalidity. Odvtedy – až do poslednej hospitalizácie v Bratislave – žil v rodisku (Maňa, predtým Veľká Maňa).

V roku 1972 bol Gajdoš „v celom rozsahu“ súdne rehabilitovaný. Iróniou – príznačnou pre osudy „nepriateľských“ slovenských intelektuálov – ostáva, že napriek rehabilitácii žil v domácom „exile“ až do svojho skonu (1978) bez publikačných možností vo vedeckých periodikách. Jeho popularizačné články z rôznych historických oblastí slovenskej kultúry sa objavovali iba v časopise *Duchovný pastier* a v *Katolíckych novinách*.

Mnohé pozoruhodné výsledky svojich vedeckých zistení nestihol Gajdoš (aj z vyššie spomínaných príčin) publikovať knižne, resp. v syntetizujúco koncipovaných výberoch. V roku 1942 vydal ako debut monografiu *Život a dielo Jána Abrahamffého*, o rok neskôr obsiahlu štúdiu *Františkánska knižnica v Mlčacákach*. Po veľkom časovom odstupe – v období dozvukov politického „odmäku“ šesťdesiatych rokov – vyšli ešte publikácie *Knižnica Antona Bernoláka* (1970) a *Oponická knižnica* (1971). Systematický pramenný výskum histórie františkánstva na Slovensku zavŕšil v sedemdesiatych rokoch prácou *Slovenskí františkáni*, v ktorej podal ucelený prehľad dejín činnosti slovenských členov salvatoriánskej i mariánskej provincie od najstaršieho obdobia po súčasnosť. Vydanie bolo v tom čase na Slovensku „neželateľné“. Publikácia vyšla v roku 1979 v Clevelande (doplnená o prácu T. Zúbeka o slovenských františkánoch v Amerike).

Ďalšie štúdie, články a iné príspevky ostali rozptýlené v celom rade domácich i zahraničných vedeckých a odborných periodík či v kultúrnych a náboženských časopisoch z tridsiatych až sedemdesiatych rokov 20. storočia. Časť jeho jedinečných sond do pramenného materiálu nespela vyjsť ani pod pseudonymom.

Už pozorný a vnímavý kritik Jozef Kútňik Šmálov v krátkej recenzii Gajdošovej monografie o Jánovi Abrahamffym svojho času naznačil, že jeho výraznou prednosťou je svedomité a korektné interpretované pramenné štúdium. Touto metodologickou črtou sa vyznačujú aj všetky ďalšie Gajdošove práce. Vychádzal totiž z presvedčenia, že prvú a základnú podmienku

spoľahlivosti poznávacieho procesu a jeho vedeckej reflexie predstavuje sústavný a dôsledný heuristický výskum.

Autorove zábery venovať sa predovšetkým historickému výskumu františkánskych kláštorov a knižníc na Slovensku hneď v počiatkoch prekročili hranice knihovedy a s účinnou razanciou rozširovali pramennú bázu slovenskej historickej jazykovedy, slavistiky, hudobnej a literárnej histórie i dejín domáceho filozofického myslenia najmä o dovtedy neznáme jazykové, literárne a hudobné pamiatky katolíckej proveniencie. Na úlohu predstaviť Gajdošovo dielo vo vyváženom výbere, podávajúcom hodnoverný a celistvý obraz jeho celoživotného úsilia, podujal sa „kmeňový“ editor edície LHS Július Pašteka.

Bibliografický súpis Gajdošových príspevkov naznačuje, že proces kritickej selekcie a koncepcnej prípravy výberu bol zložitý. Pred komplexnosťou záberu širšieho spektra Gajdošových výskumov uprednostnil napokon zostavovateľ tematicky ohraničený súbor textov. V Editorských poznámkach upozorňuje, že výber sa zameriava na „literatúru, literárnu históriu a knižnú kultúru vôbec“ (s. 369). Označil ich pritom ako „ústrednú sféru“ autorových „odborných záujmov a dlhoročného výskumu“ (zdôr. G. G.). Takéto vymedzenie však rozsah Gajdošovho bádateľského diapazónu dosť skresľuje. Obchádza totiž dôležitú oblasť, ktorej venoval rovnako sústrednú pozornosť a ktorá mu vďaka cenným objavom (Uhrovecká zbierka z roku 1730, liztovská problematika a i.) získala oprávnené uznanie i za hranicami. Hudobná kultúra bola navyše práve v starších vývinových obdobiach významne spätá so slovesným umením. Aj preto sa vynechanie zásadnejších muzikologických štúdií a príspevkov javí ako nie veľmi šťastné riešenie.

Do úvodu publikácie zaradil Pašteka životopisný náčrt, ktorý si autor pripravil pri svojej sedemdesiatke. Prvá časť dokumentu – písaného v tretej osobe – podáva vcelku triezvou a vecnou rečou faktov správu o Gajdošových životných peripetiách. Druhú časť tvorí rovnako vecná prehľadná sumarizácia výsledkov

jeho bádateľskej činnosti, s komentovaním niektorých údajov, resp. okolností ich zisťovania: Cennou súčasťou jednotlivých tematických celkov je bibliografická práca. Pašteka – zrejme v záujme väčšej prehľadnosti – vyčlenil bibliografické súpisy do záveru knihy a označil ich titulom *Autorova výberová bibliografia* (na s. 363 na zásah upozorňuje).

Voči publikovaniu autobiografických materiálov v zásade nemožno namietat, majú najmä s ohľadom na Gajdošove osudy dôležitú informačnú hodnotu. Mohli však vari tvoriť prirodzene ucelený komplement diela v záverečnej časti knihy.

Korpus štyridsiatiach troch Gajdošových štúdií a článkov zameraných na dejiny knižníc, knižnej kultúry a literárnej histórie rozdelil editor do ôsmich tematických oddielov.

Prvý tematický celok pozostáva z príspevkov k dejinám františkánskych knižníc a škôl. Najmä štúdiá o minulosti františkánskych škôl typu studium generale ešte i dnes aktuálne upozorňuje na ich nedocenený význam v kontexte súvekej vzdelanosti a poukazuje na scotistickú tradíciu vo františkánskej scholastike.

Príspevky o Gajdošových výskumoch historických knižníc vyčlenil editor do osobitného – v poradí siedmeho – oddielu s označením *Prieskumy svetských knižníc*. Zaradil doň štúdiá a informatívne články o Apponyiovskej knižnici v Oponiciach a o Zayovskej knižnici z Uhrovcu.

Z oddielu venovanému histórii knižnej kultúry pripomeňme aspoň jedinečnú sondu do dlho neznámej činnosti spišských kartuziánov, ktorá vyšla iba v exilovom časopise *Most* (v rozšírenom znení ju v r. 1976 v preklade do angličtiny publikovala vedecká ročenka Slovenského ústavu v Ríme *Slovak Studies*).

Pri štúdiu rukopisných kódexov a prvotlačí (resp. starých tlačí vôbec) sa Gajdoš cielavedome zameriaval na jazykovo slovenské, resp. české zápisy, pričom stihol vykonať viacero pozoruhodných objavov. Pre jeho interpretáciu a hodnotenie zachovaných jazykových dokladov je charakteristický triezvy a vedecky korektný prístup. Definitívne závery prenechával

výlučne kompetencii filológov. Potvrdzujú to aj tri príspevky o mariánskom texte zapísanom vo františkánskom kódexe bratislavskej proveniencie Manipulus florum z roku 1380 (dnes v maďarskom Szombathely), zaradené do tematického celku s problematikou stredovekých textov a staroslovienskych pamiatok.

Séria štyroch štúdií o Medicejskom glagolskom kódexe dokumentuje Gajdošov unikátny nález neznámeho glagolského kódexu chorvátskej proveniencie (asi zo 14. storočia), ktorý vyvolal medzinárodný ohlas v slavistických kruhoch. Spôsob nájdenia pamiatky iba potvrdzuje autorovu erudíciu a prenikavú heuristickú intuíciu.

Medzi ďalšie pozoruhodné texty patrí príspevok o slovenských glosách a poznámkach, ktoré Gajdoš objavil v latinskom misáli zo 16. storočia. Dôslednou analýzou v nich identifikoval dôkazy o procese prenikania lutherovskej reformy do katolíckej liturgie v slovenskom jazykovom prostredí.

O svojej literárnohistorickej činnosti sa Gajdoš v životopisnom náčrte vyjadril s príslovečným sebakritickým odstupom. Podotkol, že v súvislosti s odhaľovaním a sprístupňovaním literárnohistorického materiálu býva považovaný za literárneho historika, „hoci takú kvalifikáciu nemá“. Napriek tomu – nadväzujúc aj na výskumy predčasne zosnulého C. Lepáčka – stihol zaradiť do slovenského literárneho kontextu 17. a 18. storočia viacero pozoruhodných autorských zjavov.

Počtom najrozsiahlejšiu „kapitolu“ predstavuje práve súbor textov venovaných problematike barokovej slovesnej kultúry. Popri príspevkoch zameraných na otázku autorstva a proveniencie františkánskej príručky *Hora zlatá se-rafínska*, resp. významne spresňujúcich autorove dávnejšie zistenia o diele Jána Abrahamffyho, vybral editor do tohto oddielu portréty troch barokových kazateľov. Zaradením ďalších troch textov nepriamo potvrdil význam a dôležitosť hudobnej kultúry v kontexte staršieho slovesného umenia (*Rukopisná podoba Cantus Catholici, Novozámsky pašionál zo XVII. storočia, Novozámský slovenský spevník*).

Škoda, že do výberu sa dostali iba skrátené informatívno-popularizačné články o kazateľskom diele Paulína Bajana a Dominika Mokoša. V Gajdošovej pozostalosti v SNK–Archíve literatúry a umenia sú totiž dostupné jeho rukopisy (v prípade Mokoša dokonca stránkové korektúry) obsažných, materiálovo zameraných štúdií venovaných obidvom týmto výrazným osobnostiam františkánskej homiletiky. Z hľadiska tematického členenia by do tejto „skupiny“ mal patriť aj starší príspevok *Slovenské kázne neznámeho jezuitu* (dost' nelogicky zaradený do záverečného ôsmeho oddielu s tematikou situácie slovenských veriacich v Uhorsku).

Z oblasti Gajdošových výskumov bernolákovského hnutia vybral editor príspevky so zaujímavou témou knižnej a rukopisnej pozostalosti Antona Bernoláka a jeho jazykových znalostí. Dopĺňajú ich dve drobnejšie materiálové práce o členoch Slovenského učeného tovarišstva.

Žiaľ, v publikácii podobného rozsahu sa zrejme nedalo vyhnúť tlačovým chybám či závažnejším lapsusom. Na s. 222 je namiesto výrazu „arcibiskupstvo“ (kordigerov) vytlačené „arcibiskupstvo“, do úvodu Editorových poznámok na s. 369 sa votrela chyba v dátume Gajdošovho narodenia (1904 namiesto 1907) a pod.

Vedeckej argumentácii je sotva primerané aj editorovo tvrdenie na s. 14, že „v pozadí ‚zvozu‘ kláštorných knižníc bola iniciatíva Dr. Jána Čaploviča“, tým skôr, že je opečiatkované aj politicky („politickým presvedčením sociálny demokrat čechoslováckeho zmysľania“). Na také závažné obvinenie sa subjektívny výrok dávno nebohého knižničného pracovníka nezdá byť dostatočne hodnoverným dôkazom.

I napriek vysloveným pripomienkam výber z pozoruhodného diela Vševlada Jozefa Gajdoša možno privítať ako závažný príspevok k (doteraz neukončenému) mapovaniu slovenskej kultúrnej minulosti, čo vonkoncom nemá iba dokumentárnu hodnotu.

Gizela Gáfriková